

**КІНЕСИЧНІ ІМПЛІКАТУРИ ВІЗУАЛЬНОГО КОНТАКТУ У
ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ БУКОВИНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ****Іванна СТРУК,**Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна)
simkoz@i.ua**KINESIC IMPLICATURES OF THE EYE CONTACT IN A
DRAMATIC TEXT BY BUKOVYNIAN WRITERS OF THE
SECOND PART OF THE XIX – EARLY XX CENTURY.****Ivanna STRUK,**Chernivtsi National University named after Yuriy Fed'kovych,
Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID:0000-0002-9883-8818; Researcher ID:H-3039-2017

Іванна Струк. Кинесические импликатуры визуального контакта в драматическом тексте буковинских писателей второй половины XIX – начала XX века. В статье проанализированы кинесические импликатуры с ремарками, обозначающими визуальный контакт, их функции в различных коммуникативных ситуациях, возможность передавать эмоции героев в текстах драматических произведений буковинских писателей – Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевского, И. Синюка, творчество которых представляет устно разговорную речь буковинцев второй половины XIX – начала XX в. Импликатуры рассматриваем как взаимодействие реплики (вербальной коммуникации) и ремарки (невербальной коммуникации) в драматическом тексте, что составляет художественную целостность, обеспечивающую ее комплексное прагматическое воздействие на адресата.

Ключевые слова: импликатура, реплика, ремарка, визуальный контакт, функции взгляда (установка контакта, поддержка контакта, разрыв контакта).

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Імплікатура – „семантико-прагматичний компонент висловлення, який відсилає до його змісту, але не виражений в ньому явно та не зумовлений ним”¹. О. Селіванова визначає імплікатуру як „тісно пов'язану з вербальним змістом невербальну скриту інформацію, що опосередкує змістову залежність між висловленнями в тексті чи повідомленні і організує його інтерактивну спрямованість”².

Імплікатурами мовленнєвого спілкування є „прагматичні компоненти змісту повідомлень, мовленнєвих жанрів, дискурсів, які виводяться адресатом з контексту спілкування завдяки знанню комунікативних принципів, максим, постулатів та конвенцій спілкування”³.

Експліцитна інформація виражається вербально: лексичними, граматичними, синтаксичними засобами, а імпліцитну адресат виводить із значень наведених одиниць з урахуванням конкретної ситуації, регістру та контексту спілкування. Так, за І. В. Арнольд, „імплікація в широкому сенсі – це наявність у тексті вербально не виражених, вгадуваних адресатом смислів”⁴. Адресат домислює і розширює сприйняте, спираючись на експліцитну інформацію, мовну компетенцію, асоціації, пов'язані з життєвим досвідом та набутими знаннями, загальнонаціональний і особистий спільний для учасників мовленнєвого акту культурний фон, на

власний психоемоційний стан та, врешті-решт, на ерудицію, індивідуальну систему логіки і мислення; в усній комунікації відтворенню прихованого змісту сприяють також міміка, жести, інтонація.

ДТ є різновидом художнього тексту, що становить сплав авторського мовлення і мовлення героїв. У ДТ авторське мовлення (ремарки) і мовлення героїв (репліки) чітко розмежоване.

Діалогічні репліки характеризує імпліцитність лінгвального вираження, тобто діалог майже завжди передбачає недомовлене, неповне висловлення. Оскільки в ДТ відсутня оповідь, яку заміщують авторські коментарі (ремарки), що є незавжди достатніми, то читач змушений самостійно відтворювати відсутні елементи в тексті. Тому сприйняття вербалізованих невербальних компонентів (ремарок) залежить від уяви читача. Відповідно кожен реципієнт сприйме текст по-своєму, що нам дозволяє говорити про прихований зміст діалогічних єдностей, які є недомовленими. Це дає підстави нам виділити основну одиницю ДТ – **імплікатуру** (зв'язок репліки і ремарки) – взаємодію вербального і невербального компонента у ДТ, що утворюють єдине візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, яке забезпечує його комплексний прагматичний вплив на адресата.

З огляду на специфіку драми, беручи до уваги усталеність терміна *невербальна комунікація*, у драматичному

¹ Grice H.P. «Logic and conversation» *Syntax and semantics*, Academic Press, 1975, Vol. 3, P. 41–58.

² Selivanova O. Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsykl [Modern Linguistics: terminological encyclopedia], Poltava: Dovkillia-K, 2006, P. 325.

³ Batseych F. Osnovy komunikativnoi lnhvistyky [Fundamentals of communicative linguistics], K.: Akademia, 2004, P. 220.

⁴ Arnold I.V. Stilistika. Sovremennyiy angliyskiy yazyk: uchebnik dlya vuzov [Stylistics. modern English: a textbook for higher educational institutions], 4-e izd., ispravl. i dopoln., M.: Flinta: Nauka, 2002. P. 14.

тексті імплікатури розподіляємо на дві групи: 1) імплікатури, що фіксують дії персонажів (акціональні); 2) імплікатури, які характеризують мовлення персонажів (мовленнєві). Перша група імплікатур репрезентує власне-невербальні та невластне-невербальні комунікативні компоненти. Серед власне-невербальних компонентів розглядаємо кінесичні (тактильні жести, міміка, постава, поза, візуальний контакт) та проксемічні (комунікативно значущі зміни особистого простору мовців відносно один одного) складники мовленнєвого акту.

Імплікатури з кінесичними ремарками реалізують контактні жести (візуальний, тактильний контакт), жести, пов'язані з моторикою голови людини, з рухами всього тіла (поклін). Залежно від того, яку частину тіла персонаж драматичного твору залучає в моторній діяльності для продукування комунікативно значущого руху, імплікатури з кінесичними ремарками слугують для позначення візуального і тактильного контактів, моторики голови людини, поклону. У нашій розвідці приділяємо увагу кінесичним імплікатам з ремарками на позначення візуального контакту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідження психологів виявили, що всі люди, незалежно від національності і культури, в якій вони виростили, досить точно і узгоджено інтерпретують дані невербальної системи, а мімічні конфігурації як вираження відповідних емоцій легше за інші „знаки-коди” піддаються інтерпретації. Деяка узгодженість „знаків” всередині невербальної системи сприяє точнішій інтерпретації інформації. Так, дуже тісно пов'язані погляд чи візуальний контакт, які складають винятково важливу частину спілкування.

Систематичні дослідження візуальних контактів у процесі спілкування розпочали американські психологи Р. Екслейн, М. Аргайл і Л. Вінтерс. Доведено, що погляд пов'язаний з процесом формування висловлювання і особливостями цього процесу. Зроблені висновки про те, що погляд виконує роль керуючого впливу, забезпечуючи зворотний зв'язок поведінки партнера та міру залучення його до процесу комунікації. Коли мовець тільки формує думку, він найчастіше дивиться вбік, коли думка повністю готова – на співрозмовника. Крім зазначених вище функцій, погляд виконує і сигнальну функцію в обміні репліками та бере участь у регулюванні дистанції спілкування. Німецький науковець Х. Рюкле відзначив важливі модальності погляду як: „очі в очі”; погляд прижмуреними очима; погляд паралельно направлених на велику віддал очей; прямиий погляд; блукаючий; фіксований та ін. Обмін поглядами є важливим елементом управління контактом у процесі комунікації. Сучасні дослідження показують, що погляд є обов'язковим в одні моменти діалогу і, практично, непотрібним в інші. Тому візуальний контакт зустрічається в кінці речень, при з'єднанні двох реплік, або майже відсутній – під час пауз нерішучості⁵.

Візуальний контакт (окулістка) передає широкий діапазон відчуттів та емоцій особи. Візуальний контакт

може спонукати до початку / закінчення розмови; упродовж розмови він може виражати увагу / неухвагу до співрозмовника. Спеціалісти часто порівнюють погляд із дотиком, він психологічно зменшує дистанцію між особами⁶.

Л. Толстой підмітив: „Очі – дзеркало душі людини”. Адже тільки через очі можна здогадатися про справжній стан душі людини, емоційний настрій. Обманює вона чи каже правду, впевнена у собі або хвилюється, сумує або перебуває на піку радості – про всі відтінки переживань, без приховування, повідомляють нам очі – дзеркало душі співрозмовника.

Метою нашої статті є аналіз кінесичних імплікатур з ремарками на позначення візуального контакту, їх функцій у різноманітних комунікативних ситуаціях, зокрема можливості передавати емоції героїв у драматичних творах. **Матеріал дослідження** – драматичні тексти буковинських письменників – Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського, І. Синюка, творчий доробок яких найяскравіше репрезентує усно-розмовне мовлення буковинців другої половини XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засоби вербалізації кінесичних компонентів відіграють важливу роль у розкритті семантичних потенцій, бо саме через них відображається суб'єктивне сприйняття значення кінесичних компонентів. В імплікатах цього типу невербальні складники, що позначають погляди, візуальні контакти та візуальну діяльність комунікантів такі мовні одиниці: *дивитися, глядіти, вдивлятися, приглядатися, спускати (очі), підводити (очі), моргати, мірити, вибалушити (очі), окинути (оком)*.

Візуальний контакт позначає початок розмови, у процесі спілкування вказує на бажання мовців або підтримувати бесіду, або припинити її. Отже, візуальний контакт виконує контактостановлювальну, контакто-підтримувальну та контакторозмикальну функції погляду.

У драматичних творах С. Яричевського візуальний контакт найчастіше виконує контактопідтримувальну функцію. У таких випадках ремаркові конструкції описують емоції під час погляду. Різні емоційні відтінки передані за допомогою прислівникових лексем (*дивиться значущо, глядить здивовано, дивиться щиро*), прийменниково-іменникових конструкцій (*дивиться з зачудуванням*).

Одночасно ремаркові конструкції відображають і напрям погляду комуніканта (*дивиться на Ярослава, дивиться в очі, дивиться на нього, глядить на обох*). У складі реплік візуальних імплікатур фіксуємо низку питальних речень та перепитувань, що вказують на бажання мовців підтримувати розмову: ОЛЯ. *Ні, які ж бо ви недобрі! Чи ж не могли вони отак зі собою побратись та й жити в гаразді? (Дивиться значущо на Ярослава).* Чи ж не краще?⁷; ОЛЯ. *От возьмім наші відносини! Ви не хотіли б бути на місці рибалки... Правда що ні? (Дивиться йому щиро в очі)*⁸; ДОБРОВІЛЬСЬКИЙ (*глядить здивовано на обох*). *Казала, добродію?*⁹; ОЛЯ

⁵ Ryukle H. Vashe taynoe orujie v obschenii. Mimika, jest, dvijenie [Your secret weapon is in communication. Mimicry, gesture, movement], М.: АО „Интерсперт”, 1996, Р. 125

⁶ Falkova E. G. Mejkulturnaya kommunikatsiya v osnovnyih ponyatiyah i opredeleniyah [Intercultural communication in basic concepts and definitions], SPb.: F-t filologii i iskusstv SPbGU, 2007, Р. 48.

⁷ Yarychevskiy S. Tvory u 2-kh. Tom 2 [Works in 2 vols. Volume 2], Bukharest: „Kryterion”, 1978, Р. 223.

⁸ Ibid., Р. 224.

⁹ Ibid., Р. 225.

(дивиться на нього з зачудуванням). Також щось кажете!¹⁰

Контакторозмикальна функція ремарок найчастіше пов'язана з небажанням мовця підтримувати комунікацію, зокрема відповідати на питання так, як в наступному полілозі. Відповідь одного з учасників комунікації маркована нульовою вербалізацією, тобто омовлений невербальний складник замінює репліку, пор.: ДОРОШЕНЬКО. *І що ж тобі на се він відписав?* БАРАБАШ (*спускає очі в землю*). БОГУН. *Оглух еси? Що ти король Владислав відписав?* БАРАБАШ. *Нічо ' не відписав*¹¹.

Проте іноді опущені очі вниз можуть свідчити про сором'язливість комуніканта. У вербальній частині імплікатур адресант будує своє запитання на основі металоїї, використовуючи фразеологізм *медовий місяць* – „початок подружнього життя”¹². Скромність адресата маркує автологічна репліка-відповідь, що применшує значення слів комунікативного партнера. Взаємоповагу і любов близьких людей засвідчують звертання (*дітоньки, татунцю*), що набуває конотативного значення, пор.: ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ. *А як же вам упливають медові місяці, мої дітоньки? Га, добродію?* ОЛЯ (*очі в діл*). *Дуже добре, татунцю. Аби так дальше! Але то, прецінь не місяці, тільки тижні*¹³.

Візуальні характеристики можуть вказувати на зміну спрямованості погляду, зокрема у діалогах драматичних творів Ю. Федьковича. Наприклад, погляд вбік (*дивит ся в бік*) засвідчує про небажання говорити, замовчування інформації, нечисте сумління. Зміна погляду (*дивит ся по гостинци*) також може бути спричинена появою у просторі сцени ще одного персонажа і викликає незавершеність попередньої теми роздумів комуніканта. Тому репліки персонажів, що передують невербальній частині, зазвичай зреалізовані як обірвані речення. У мовленні учасників комунікації фіксуємо також самохарактеристики персонажів (*то я вже не я, але відемска кочерга; але я не дурний*) або оцінку інших учасників комунікації, репрезентовану іронічними мовленнєвими штампами, де на позначення людини використовують рослинні номінації (*Що знов за зіллячко Бог провадит?*) або абстрактні іменники, що засвідчують інтелектуально багате мовлення персонажа (*А там що знов за проява везет ся?!*), пор.: АНДРІЙ. *Коли се не правду я кажу – то я вже не я, але відемска кочерга, та, що нев на стрижене гору їдут! Але що с того – коли... (Дивит ся в бік). А там що знов за проява везет ся?!. Ага! Матбути Срулева Рухля, що мені Солоха за ню казала*¹⁴, АНДРІЙ. *Але я не дурний давати собі хвостик утинати, коли у мене є ще фіглі у голові а у Солохи черновецьких паничів залози,*

*богдай здорови були! – Але там... (Дивит ся по гостинци). Що знов за зіллячко Бог провадит?... А вадь що ворожити?!*¹⁵.

Напряг погляду часто скерований на зовнішній вигляд комунікативного партнера і водночас викликає співчуття до нього. Репліки у таких імплікатурах набувають експресивного забарвлення через використання прикметникових лексем (*замучена, марний*), вказують на фізичний стан співрозмовників, пор.: СТЕПАН (*приглядається її розкішній постаті з видимим вдоволенням. Потому веде її за руку до свого столика*). *Сідай, люба товаришко, зігрита, замучена*¹⁶, КОРНЕЛІЯ (*приглядається до нього, гладить його*). *Який же ти марний! Який марний*¹⁷.

В імплікатурах такого типу авторське мовлення може дублювати вербальну дію (репліка *подивлюсь* – ремарка *дивиться на Василю*). Співчутливий тон мовлення до особи, що є об'єктом комунікації інших співрозмовників, посилюють такі мовні одиниці: порівняння (*сумує так, як той цвіт на морозі*), фразеологізм (*як у воду опущена* – „дуже похмура, зажурена, сумна”¹⁸), імперативна конструкція, що набуває значення емоційного вияву, репліки персонажа (*розступи ся, сьвята земле!*), пор.: ГАФІЯ. *Серце нам роздер. Два роки минули, як пішов, і як нема так нема; а коли на неї подивлюсь (дивит ся на Василю), то розступи ся, сьвята земле! І она як у воду опущена, сумує так, як той цвіт на морозі, марніє і схне*¹⁹.

Часто такий погляд засвідчує зверхність адресанта, зокрема вказує на соціальну нерівність між комунікантами. У мовленні з метою привернення уваги адресант використовує вигуківі вставні побудови (*знай, бач*), зневажливе ставлення до співрозмовника посилює звертання з негативною семантикою (*смерде*), напр.: СУДИСЛАВ (*змірив його згідно*). *Цікавий ти й удався, смерде! То, знай, говорять, що княгиня пішла собі иукати, бач, князя нового!*²⁰.

Візуальні характеристики подекуди є певним сигналом для комуніканта з метою приховання інформації для третього учасника спілкування. Питальна репліка *Яких людей?* призводить до комунікативної девіації. Кінесичний засіб імплікатури змінює комунікативну ситуацію, пор.: БРОНІСЛАВ. *Що, зігнав людей?* ГАВРИЛО. *Яких людей?* ЧОРНИЛО (*моргає до него*). *Таже до jegотоньж-я на лан!*²¹.

Усталений візуальний контакт присутній і у фідеїстичних монологів, зокрема молитви. Репліка побудована на основі *десзису* – (від грец. „просьба, моління, заклик до свідків”) – заклик передовсім до вищих сил у свідки

¹⁰ Ibid., P. 229.

¹¹ Pysania Osypa Yurii Fedkovycha, Pershe povne i krytychne vydanie [Osyp Yurii Fedkovych writings. The first comprehensive and critical edition], T. III, Persha chast B. Dramatychni tvory. Z avtografiv vydav dr. Oleksander Kolessa, Lviv: Z drukarni Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka pid zariadom K. Bednarskoho, 1918, P. 394

¹² Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy [Phraseological Dictionary of the Ukrainian language], Uklad.: V.M. Bilonozhenko ta in., K.: Naukova dumka, 2003, P. 468.

¹³ Yarychevskyi S. Tvory ..., op. cit., P. 286.

¹⁴ Pysania Osypa Yurii Fedkovycha..., op. cit., P. 234

¹⁵ Ibid., P. 237

¹⁶ Yarychevskyi S. Tvory ..., op. cit., P. 433.

¹⁷ Ibid., P. 441.

¹⁸ Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy..., op. cit., P. 468.

¹⁹ Tvory Sydora Vorobkevycha [The Works of Sydir Vorobkevych], Lviv: Vyd-vo tovarystva „Prosvita”, 1911, T. 3, Dramatychni tvory, P. 243.

²⁰ Yarychevskyi S. Tvory ..., op. cit., P. 412.

²¹ Tvory Sydora Vorobkevycha..., op. cit., P. 292.

або висловлення побажання, яке можливо виконати²² в ім'я вищих сил, пор.: КНЯЗЬ (*підводить очі*). Велий Господь і велика є милость його! Нехай же Він помилує князя нещасного! Він, може, й помилує його. Як мовиш, старче божий?²³

У ремарках імплікатур кінесичні візуальні характеристики можуть бути зреалізовані засобами металогії. Зокрема фіксуємо у складі ремарок невербальні дії, вербалізовані фразеологізмами *дивитися косо* – „виявляти незадоволення ким-, чим-небудь, недовіру у ставленні до когось, чогось”²⁴; *міряти очима з ніг до голови* – „оглядати кого-, що-небудь, вдивляючись або оцінюючи”²⁵; *вибалушувати очі* – „пильно, уважно або з цікавістю дивитися на кого-, що-небудь”²⁶. Недоброзичливе ставлення чи недовіру комуніканта до співрозмовника відображають репліки, репрезентовані як питальні конструкції (здебільшого нанизування питальних речень), напр.: МАРИСЯ (*глядить на нього скося*). *І вам також, незнайомий пане? Але ж я маю честь бачити вас між тими панами перший раз!*²⁷; МАРИСЯ (*мірить його від стін до голови*). *Що? Або ж це ваш товариш, пан Пчола?*²⁸; ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ (*вибалушив очі*). *Що? Коли то було? Місяць і сонце світили разом? А то кумедно, добродію!*²⁹.

У ремарках імплікатур, що реалізують встановлення контакту, фіксуємо образно метафоричні номінації з негативним відтінком (*окинув непривітним оком хмарним*), що супроводжують ритуальну формулу привітання, напр.: О. ПРОКОПІЙ (*вже перед ними. Окинув обох путників непривітним оком хмарним і мовить протяжно*). Христос воскрес!³⁰.

Висновки й перспективи подальших розвідок.

1. Імплікатури з ремарками на позначення візуального контакту спрямовані на встановлення, підтримання та розмикання контакту. 2. Візуальну діяльність комунікантів вербалізують іменники, дієслова, прислівники, що є постійними складовими конструкцій, які описують цей вид невербальної діяльності. 3. У складі реплік візуальних імплікатур фіксуємо низку питальних речень та перепитувань (вказують на бажання мовців підтримувати розмову), обірваних речень (при зміні погляду), вокативів (з конотативним значенням). Емоційність мовлення посилюють засоби металогії: порівняння, фразеологізми тощо. 4. Візуально-комунікативні імплікатури у конкретному акті комунікації містять інформацію про

індивідуально-особистісні характеристики суб'єкта, його ставлення до позначуваних явищ і партнера. 5. Перспективу репрезентованого дослідження вбачаємо в подальшому поглибленні знань про семантичні та прагматичні особливості кінесичних імплікатур на позначення візуального контакту за умов реалізації конкретної комунікативної ситуації.

Ivanna Struk. Kinesic implicatures of the eye contact in a dramatic text by Bukovynian writers of the second part of the XIX – early XX century. The interaction between verbal and nonverbal means is distinctively reflected in the dramatic text which is regarded as the analog of spontaneous conversational speech. Specifically, the material of the study is Bukovynian dramatic art that is distinguished by its thematic variety and simplicity of plot reproduction.

The implicature of dramatic text implements the interplay between cue (verbal communication) and stage direction (nonverbal communication), represents the artistic integrity that provides its comprehensive pragmatic impact on the addressee.

The implicatures are distributed into two groups in the dramatic text: 1) implicatures that capture characters' actions (actional); 2) implicatures that characterize characters' speech (speech). The first group represents proper non-verbal and improper non-verbal communicative components. Among proper nonverbal elements the kinesic (tactile gestures, facial expressions, posture, pose, eye contact) and proxemic (communicatively significant changes speakers' personal space) components of the speech act of are taken into consideration.

The article analyzes the implicatures including stage directions that indicate eye contact, their functions in different communicative situations, in particular the ability to transmit characters' emotions in dramatic works by Bukovynian writers, such as Yu. Fedkovych, S. Vorobkevych, S. Yarychevskyi, I. Syniuk, whose creative contribution vividly represents colloquial-conversational speech of Bukovynians of the second half of XIX – early XX century.

Key words: *implicature, cue, stage direction, eye contact, contact establishing and contact breaking functions of the view.*

Струк Іванна – аспірант кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету. Коло наукових зацікавлень: комунікативна лінгвістика, текстологія. У доробку науковця є 20 публікацій.

Struk Ivanna – post graduate of the Department of Modern Ukrainian Language of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Research interests: communicative linguistics, textology. In the works of the scientist are 20 publications.

Received: 17.04.2017

Advance Access Published: June, 2017

© I. Struk, 2017

²² Kultura russkoy rechi: entsiklopedicheskiy slovar-spravochnik [The Culture of Russian speech: encyclopedic reference dictionary], red. L. Yu. Ivanova, A.P. Skovorodnikova, E.N. SHiryaev i dr.], M.: Flinta: Nauka, 2003, P. 150.

²³ Yarychevskyi S. Tvory ..., op. cit., P. 408.

²⁴ Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy..., op. cit., P. 197.

²⁵ Ibid., P. 394.

²⁶ Ibid., P. 90.

²⁷ Yarychevskyi S. Tvory ..., op. cit., P. 294.

²⁸ Ibid., P. 245.

²⁹ Ibid., P. 230.

³⁰ Ibid., P. 406.